

Spazzacamini en Savoyaards

Een hertaling van Zwarte Piet

Lies Wesseling

Abstract: This article engages in genealogical inquiry into Zwarte Piet (Black Pete), to gain deeper insight into the multiple semantic layers of this cultural icon. I argue that the ‘roetpiet’ (soot Pete) or chimney sweep is rooted in at least as solid an iconological tradition as that of the Moorish child slave. I infer some suggestions for non-offensive Sinterklaas celebrations from this historical excursion. While Zwarte Piet in his Moorish guise is indeed a flawed and racist trace of colonial slavery, his chimney sweep connotations may actually be of value to the cultural remembrance of the by now largely forgotten history of child labour that was so crucial to the early industrialization in Europe, and often still is to economies in the Global South.

Keywords: Zwarte Piet (Black Pete), racism, child labour, Savoyards

Zwarte Piet is na twaalf jaar protestacties van de actiegroep Kick Out Zwarte Piet het symbool voor Nederlands racisme bij uitstek geworden.¹ De argumenten voor de associatie van Zwarte Piet met racisme zijn genealogisch van aard: dit icoon wortelt in het slavernijverleden en zet de discriminerende culturele praktijken voort die tijdens en na de slavernij populair waren onder witte mensen, zo luidt de redenatie.² Zwarte Piet roept pijnlijke associaties op met de Noord-Amerikaanse *minstrel shows*. In deze vaudevillevoorstellingen beelden zwart geschminkte witte acteurs karikaturale voorstellingen van zwarte mensen uit die het streven naar emancipatie van (voormalig) tot slaaf gemaakten belachelijk maken. Dit hoofdstuk wil de genealogische duiding van Zwarte Piet verder uitdiepen om een breder inzicht

1 In feite begint de kritiek op Zwarte Piet al in de jaren zestig van de vorige eeuw. Sindsdien blijft het debat terugkeren in telkens weer nieuwe rondes; zie Helsloot (2015).

2 Zie de website van Kick out Zwarte Piet: kozwartepiet.nl

in het betekenispotentieel van deze folklore figuur te ontwikkelen. Ten slotte zal ik hieruit enkele conclusies trekken voor de praktijk van Sinterklaasvieringen nu.

Personages uit sagen, legendes, mythen en sprookjes handhaven zich door de tijden heen als losse samenraapsels van ongelijksoortige elementen. Hoe langer ze meegaan, des te meer bijbetekenissen ze verzamelen. Dat geldt ook voor Zwarte Piet. Laat ik mijn genealogische dieptepeiling openen met diens gewraakte associatie met het Noord-Amerikaanse *blackfacing*, die in het actuele debat de boventoon voert. De meeste speurtochten naar de 'bron' van Zwarte Piet komen uit bij een geïllustreerd kinderboek van de Amsterdamse onderwijzer Jan Schenkman, *Sint Nikolaas en zijn knecht*, voor het eerst verschenen in 1850 en daarna nog vijftig jaar herdrukt in telkens wisselende gedaantes. Dit beginpunt is – zoals altijd – enigszins arbitrair, want Sinterklaas had toen al een lange geschiedenis achter de rug, die op zijn laatst in de 15de eeuw begon – zo niet eerder – waarbij zijn verschijning bepaald niet tot Nederland beperkt bleef (Blakely, 1993, 39-78). Dikwijls werd hij vergezeld door een helper, in een soort 'good cop/bad cop'-verbond. Sinterklaas beloonde de 'goede' kinderen met geschenken, terwijl de schaduw die hem begeleidde de 'slechte' kinderen strafte. Deze schaduwfiguur kon allerlei gedaantes aannemen, zoals de duivel zelve, Beëlzebub, die stoute kinderen afvoerde naar de hel; of de kindervreter die deugnieten verorberde; of Krampus die kinderen in een zak stopte waarna ze hun ouderlijk huis niet meer terugzagen; of Ruprecht, een duistere monnik getooid met lange puntcapuchon, roe en zak; of Père Fouettard, die ongehoorzame kinderen – zijn naam zegt het al – afranselde (Booij, 2008, 8-30).

Kinderen schrik aanjagen om hen zo op het rechte pad te houden was eeuwenlang een volkomen geaccepteerde opvoedkundige strategie in Europa. Zwarte Piet hoort in deze rij boemannen thuis. Maar in het boek van Jan Schenkman (1850) treedt de knecht van Sinterklaas voor het eerst op in een gedaante die gelijkenis vertoont met de Zwarte Piet zoals Nederlanders die nu kennen. In de eerste editie is dat nog niet heel uitgesproken. Daar zien we een zwarte dienaar in een witte lange broek en een wit hesje afgezet met rode biesjes. Hij is inderdaad duidelijk een knecht, die zwetend zware lasten voortsleept (een geldkist, een zak met cadeaus), terwijl Sinterklaas hoog te paard blijft gezeten. Pas in de tweede editie treedt hij op in een ons vertrouwd kostuum, getooid met een baret met veer, een molensteenkraag, een veelkleurige wambuis en pofbroek voorzien van plooiën met opvallende stof in een contrasterende kleur, en een maillot (Booij, 2008, 37-48).

Als we willen aannemen dat Schenkman inspiratie heeft geput uit de *minstrel shows* voor de creatie van Zwarte Piet, dan dringt de vraag zich op in hoeverre dergelijk 'vermaak' bekend was in Nederland? Onderwijzers toen en nu verdienen een bescheiden salaris, dus het is onwaarschijnlijk dat Schenkman deze shows op Noord-Amerikaanse bodem heeft bijgewoond. Historica Elisabeth Koning heeft een doorwrocht artikel aan deze vraag gewijd, dat op grondig onderbouwde wijze

aantoont dat *minstrel shows* hun intrede deden in Nederland vanaf 1847, waar ze werden geïntroduceerd door een Brits theatergezelschap, de Neger Lantium Ethiopian Serenaders. In het verlengde van hun optredens werden ook theatervoorstellingen van *De Negerhut van Oom Tom* populair, waarbij voor de luchtige noot extra personages aan de cast van Harriet Beecher Stowe's gelijknamige roman (1852) werden toegevoegd, die zo uit de *minstrel shows* weggelopen leken te zijn, zoals Bengali. Deze bijfiguren dansten en voerden allerlei malle capriolen op het toneel uit. Koning beweert dat de shows in Nederland met name één personage uit het Noord-Amerikaanse repertoire opvoerden, namelijk de dandy (Zip Coon of Dandy Jim). Uitgedost in voorname kledij stak deze schertsfiguur de draak met het streven van geëmancipeerde zwarte Amerikanen om tot de beschaafde burgerij toe te treden. Dat was een zinloos streven, zo suggereerde het spel van de witte acteurs, want juist door *overdoing it* qua uiterlijk vertoon benadrukte de dandy de onoverbrugbare afstand tussen hem en de waarlijk beschaafde witte burgerij. Zwarte Piet deelt met deze vorm van entertainment het *blackfacing*, de verfijnde kledij van het dandy personage, en de anti-emancipatoire humor die de opwaartse sociale ambities van zwarte burgers in het belachelijke trok (Koning, 2018). Zwarte Piet moet volgens haar dan ook in de context van deze uit Noord-Amerika overgewaaide traditie begrepen worden, inclusief het daar onlosmakelijk mee verbonden racisme.

Konings (2018) artikel toont aan dat de associatie van Zwarte Piet met de Noord-Amerikaanse *minstrel shows* niet zo vergezocht is als je zou denken wanneer je Zwarte Piet als een nationale culturele traditie opvat. Wat enigszins onderbelicht blijft in haar artikel is het feit dat de beeldtraditie van Zwarte Piet pas in de loop van de twintigste eeuw een vaste vorm aannam. Dat geldt al voor de opeenvolgende edities van Schenkman's boek (1850), waarin successievelijk sprake is van een Zwarte Piet met Fez, lange broek en blote voeten; een Indiër met tulband; een Romeinse soldaat; een Ethiopiër, etc.: allemaal 'exotische' uitdossingen, maar wel van zeer uiteenlopende aard (Booij, 2008, 38-41). Ook Eugenie Boer en John Helsloot (2009) benadrukken dat de beeldtraditie omtrent de knecht van Sinterklaas niet vastlag, en kon variëren van een sjofele schoorsteenveger (waarover later meer) tot de deftige uitdossing met baret, aristocratische molensteenkraag en pofbroek. Zelfs zijn naam was decennialang aan voortdurende variatie onderhevig (187).

Een ander betekenisveld dat de uiterlijke kenmerken van Zwarte Piet kan duiden is de sterke gelijkenis tussen de knecht van Sinterklaas en de Moorse pages waarmee 16de- en 17de-eeuwse Spaanse (en ook Nederlandse) edellieden zich graag lieten portretteren (Boer-Dirks, 1993), nadat de heerschappij van de 'Moren' over het Iberisch schiereiland was gebroken. Sinterklaas is tenslotte een hooggeplaatst heerschap uit Spanje. De 'Moortjes' werden steevast fraai uitgedost afgebeeld, omdat de pracht van hun dracht de status van hun heer uitdrukte. Een goed voorbeeld is

Jan Muijtens, *Portret van Maria van Oranje (1642-1688), met Hendrik van Nassau-Zuylestein (overleden in 1673) en een bediende*, Mauritshuis (www.mauritshuis.nl).

een 17de-eeuws portret van Jan Mijtens, getiteld *Maria, Prinses van Oranje* (1665), uit de collectie van het Mauritshuis. Dit schilderij beeldt de 18-jarige prinses uit, geflankeerd door haar neefje Hendrik van Nassau-Zuylestein ter rechterzijde, en een kleine, naamloze zwarte bediende ter linkerzijde, even rijk uitgedost als het aristocratische witte kind op dit portret.

Ook dit beeld roept associaties op met racisme en slavernij, maar deze keer niet beperkt tot de trans-Atlantische slavenhandel waar de *minstrel shows* onlosmakelijk mee waren verbonden. Ook de islamitische wereld (oftewel de 'Moren' zoals moslims destijds werden genoemd) praktiseerde slavernij via de trans-Saharaanse handelsroutes, die zwarte mensen ronselde in Sub-Sahara Afrika, om ze vervolgens na een barre tocht dwars door de woestijn via de karavaanroutes te verkopen in het Mediterrane gebied. Zwarte onvrije kinderen kunnen heel goed model hebben gestaan voor de 'sidekicks' van de trotse Spaanse edellieden en hun evenknieën elders in Europa. Wellicht dienden ze ook ter onderstreping van de uiteindelijke overwinning van de Spanjaarden op de Moorse kolonisten.

Ook binnen dit betekenisveld blijven er echter nog steeds elementen uit de iconologie van Piet onverklaard, zoals de roede, de zak en Piets opvallende gewoonte om over daken te lopen en door schoorstenen te klimmen. Deze elementen treft men niet aan bij de Moorser pages uit de Spaanse en Nederlandse portretkunst. Dikwijls wordt de bewering dat de zwarte gelaatskleur van Zwarte Piet het gevolg is van zijn geklauter door schoorstenen afgedaan als een lam excuus om de racistische betekenislagen van de Pieterknecht te verdoezelen. Dit is echter te kort door de bocht.

Savoyaardjes en spazzacamini

Klauteren door schoorstenen was in de negentiende eeuw helaas geen fabeltje, maar bikkelharde realiteit voor kinderen van lage komaf. Zoals bijvoorbeeld voor de zogenaamde Savoyaardjes, kinderen afkomstig uit de Savoie, een bergachtige, onvruchtbare streek, ingeklemd tussen Frankrijk, Zwitserland en Italië. Menig keuterboertje in de Savoie kon de strijd om het dagelijks brood niet winnen en was gedwongen om hun kinderen uit te besteden aan rondtrekkende werkverschaffers, zoals (overwegend Italiaanse) schoorsteenvegers, marskramers, straatmuzikanten of kermislieden die shows opvoerden waarin dieren kunsten vertoonden. De Savoyaardjes zijn nu nagenoeg vergeten, maar destijds waren ze een begrip, getuige de talloze sporen die ze in de negentiende-eeuwse (kinder)literatuur en beeldcultuur hebben nagelaten. Rémi uit Hector Malot's roman *Alleen op de wereld* (*Sans famille*, 1878) is zo'n Savoyaardje, gekleed in streekeigen kostuum, net zoals zijn 'werkgever', de Italiaan Vitalis: wikkels om de onderbenen in plaats van stevige schoenen of laarzen, een vilten hoed met een veer en een schapenvacht over het bovenlijf voor de warmte.

Het liedje "Marmotte dans van Savoyen" (Meysje, wil je mijn beesje zien/ 't is een klein marmotje) (<https://www.liederenbank.nl/liedpresentatie.php?zoek=179565&lan=nl>) is een typisch Savoyaard lied, zoals de onderstaande afbeelding onderstreept, waarin een kind het armzalig berghutje van zijn diepbedroefde ouders verlaat, slechts vergezeld van een marmot in een kooitje.

De kunstjes van het beestje zullen zijn jonge begeleider een paar centen moeten opleveren, waarmee het kind veroordeeld zal blijven tot een karig dieet. Schoorsteenvegers namen kinderen tussen circa vier en tien jaar uit verarmde gezinnen graag in dienst, want zij konden door de nauwe schoorstenen klimmen als levende bezems. Omdat Italianen dit beroep domineerden, werden zij ook wel 'spazzacamini' genoemd, Italiaans voor schoorsteenveger. Het was hun taak om op hun weg omhoog met een schraper en een roede het roet van de schoorsteenmuren te verwijderen. Als bescherming tegen het vallend gruis droegen ze helmen of capes met een kap die sterk lijken op de hedendaagse 'hoodies'. Hun gereedschap

Rémi en Vitalis (*Sans famille*, 1878), de laatste in typisch Savoyaard kostuum. Uit: Hector Malot, *Alleen op de wereld*, vertaald uit het Frans door Gerard Keller, Amsterdam: D. Bolle (1889), collectie Koninklijke Bibliotheek.

De Savoiaard / door P. Franssen Jz.. – Gouda : G.B. van Goor Zonen, [188-?], Collectie Koninklijke Bibliotheek.

droegen ze in een jute zak over de schouder: schraper, roede en een lang touw met daaraan een stalen ragebol om van bovenaf vogelnesten uit de schoorstenen te verwijderen. Schoorsteenvegers beeldden zichzelf graag af met zo'n klein hulpje op hun visitekaartjes, gewapend met roede:

Schoorsteenveger en zijn knechtje, beiden voorzien van een roede. Visitekaartje van Pieter Decausemaeker Antwerpen (<https://www.industriemuseum.be/nl/collectie-item/het-verhaal-van-pieter-decausemaeker-1828-1902>).

Het lot van deze kinderen was snoeihard. Dikwijls haalden ze de volwassenheid niet vanwege de voortdurende aanslagen op hun huid en longen. Behalve aandoeningen aan de luchtwegen leden ze vaak aan scheve enkels, beschadigde knieschijven en misvormingen van de ruggengraat. Ook konden ze ten prooi vallen aan ‘schoorsteenvegerkanker’, een uiterst pijnlijke en dodelijk vorm van kanker aan het scrotum. Het hoorde tot de bedrijfsrisico’s dat je vast kon komen te zitten in de schoorsteen. Ofwel je worstelde je los met de moed der wanhoop, ten koste van botbreuken, of je bleef erin. Voeg hier een schraal dieet en voortdurend wisselende, schamele onderkomens aan toe en men begrijpt dat het leven van een Savoyaardje heel goedkoop was.

De uitstraling van de schoorsteenvegerijtjes was uiterst dubbelzinnig, getuige de vele rijmpjes, liedjes en verhalen die aan hen zijn gewijd. Enerzijds waren zij een typische kinderschrik die je op één lijn kunt stellen met andere boemannen zoals Beëlzebub, Ruprecht, Krampus, de kindervreter of Père Fouettard. Hun zwarte tronie, in combinatie met hun gevaarlijk werk en soms gruwelijk lot, joeg meer gefortuneerde kinderen schrik aan, zoals een detail uit een centsprent uit de serie *Kinderspelen* (Meyer’s prenten, serie 3, no. 59, 1878) aantoont.

Deze prent beeldt een groepje van vier jouwende kinderen uit die een gitzwart schoorsteenvegerijtje achterna zitten dat zich verschuilt in een hoekje, angstig over zijn schouder kijkend of zijn plaaggeesten zijn schuilplaats zullen ontdekken. De begeleidende tekst suggereert dat het schoorsteenvegerijtje het groepje kinderen bedreigt: “Een schoorsteenveger, zwart als roet/Bedreigt dit viertal knapen/ Maar Piet, die d’oudste is, roept: ‘Jij kan ons toch niets maken”” (Tang

Kinderspelen, Meijer's Prenten serie 3, no. 59, 1878. Collectie Koninklijke Bibliotheek.

& Kok, 2015, 13). De illustratie suggereert echter eerder het tegenovergestelde in de angstige lichaamshouding van het weggedoken schoorsteenvegetje. Hem zouden de liedregels “Ook al ben ik zwart als roet/Ik meen het toch goed” uit het Sinterklaasliedje ‘Daar wordt aan de deur geklopt’ zo in de mond gelegd kunnen worden. Die goede bedoelingen van de Savoyaardjes zijn overigens een topos dat voortdurend terugkeert in tekst en beeld, zoals Dirk Tang en Jeannette Kok duidelijk aantonen. Weliswaar zijn deze zwerfkinderen straatarm en raken ze soms de wanhoop nabij, toch vervallen ze nooit tot diefstal of geweld. Ze zijn eerder toonbeelden van deugdzaamheid die meer gefortuneerde kinderen tot voorbeeld strekken (9-13).

Hoewel er dus niets benijdenswaardigs valt toe te schrijven aan het leven van de spazzacamini, wil de folklore merkwaardig genoeg dat de schoorsteenvegers en hun hulpjes tevens geluksbrengers zijn, ondanks het angstaanjagende karakter van hun werk en voorkomen. Kruist een schoorsteenveger(tje) je pad op weg naar het altaar, dan is een lang en gelukkig huwelijk verzekerd. Vandaar ook dat menig pasgehuwde zich graag liet afbeelden met zo'n kleine geluksbrenger (zie: <https://www.industriemuseum.be/nl/collectie-item/het-verhaal-van-pieter-decausemaeker-1828-1902>).

In Duitsland kon je elkaar als gelukwens voor het nieuwe jaar een klein poppetje geven dat een schoorsteenvegertje voorstelde, als een soort fetisj. De rauwe realiteit van de spazzacmini en de Savoyaardjes in het algemeen werd in de loop van de twintigste eeuw onder het stof van de vergetelheid bedolven op het Europees continent. Bij mijn weten publiceerde de Duitse kinderboekenauteur Liza Tetzner de laatste literaire aanklacht tegen de lotgevallen van deze kinderen (*Die schwarzen Brüder*, vertaald in het Nederlands als *Levende bezems*), dat in 1941 in Zwitserland verscheen nadat Tetzner en haar man in ballingschap waren gegaan als leden van de Duitse Communistische Partij. De positieve associaties met de schoorsteenveger leven iets langer voort in de Angelsaksische taalcultuur, getuige de musical en film *Mary Poppins* (1964), adaptaties van een kinderboekenserie geschreven door de Australisch-Britse auteur Pamela Lyndon Travers en gepubliceerd tussen 1934 en 1988. De vrolijke capriolen van de tapdansende schoorsteenvegers die als klipgeiten huppelen over de Londense daken maken van het vegersvak een lichtvochtig beroep dat uitsluitend vreugde zaait. Overigens is het geen toeval dat de Engelse taalcultuur deze herinnering het langst heeft bewaard. De romantische dichter William Blake wijdde in *Songs of Innocence and Experience* (1794) twee gedichten aan het droevig lot van de schoorsteenvegertjes, die in het Verenigd Koninkrijk uit het eigen industriële proletariaat werden gerekruteerd. Ook de veelgelezen Victoriaanse auteur Charles Kingsley besteedde een kinderboek aan hun kortstondige levens: *The Water-Babies: A Fairy Tale for a Land Baby* (1862-1863). Beide auteurs nemen een onwrikbare positie in de canon van Britse literatuur in en worden nog veelvuldig gedoceerd en gelezen.

Deze derde betekenislaag verklaart diverse aspecten van Zwarte Piet die niet verdisconteerd kunnen worden door de associaties met *minstrel shows* en Moorse pages. De ambivalentie die de ooit legendarische schoorsteenvegertjes omhulde kleeft ook Zwarte Piet aan. Enerzijds is hij een boeman of kinderschrik die stoute kinderen afranselt met zijn roede of, nog erger, in de zak stopt om ze weg te voeren van huis en haard. Onderstaande illustratie toont aan dat Piet zijn rol als *bad cop* ook goed kon vervullen als schoorsteenveger, zonder enige verwijzing naar trans-Atlantische of trans-Saharaanse slavernij. Zwarte Piet kijkt uit over de stad vanuit zijn uitkijkpost, de schoorsteen. Zijn doorvorsende blik wordt begeleid door het volgende vers: "Voor den knecht van Sinterklaas/ Speelt de schoorsteenvegersbaas/ Doet een jongen kwaad op straat/Hem onthoudt de zwarte maat/En waartoe zijn gard dan dient/ Dat begrijpt ge, kleine vriend!" (De Rop, 1883, 14). Anderzijds kan de zak van de schoorsteenveger ook cadeaus bevatten, die van voorspoed getuigen en blijdschap brengen. De vanzelfsprekendheid waarmee Piet zich over daken en door schoorstenen beweegt, het zijn allemaal sporen van wat ooit een onderdeel van de historische werkelijkheid aan de onderkant van de samenleving

Ant.L. de Rop,
Boschviooltjes
(1883) (cf. Boer &
Helsloot 2009: 200).

was, en vandaaruit zijn weg vond naar de Europese folklore. In dezelfde trant bevat *Het Sinterklaasboek* van Eugenie Boer en John Helsloot een foto van een Sinterklaasviering uit 1915 te Weert, waarin Sinterklaas vergezeld wordt door vier knechten. Twee zien eruit als typische schoorsteenvegers, met hoodies, en twee als meester-schoorsteenvegers, getooid met hoge hoeden. Alle vier zo zwart als/van roet (Boer en Helsloot, 2009: 200).

Conclusie

Mijn genealogische speurtocht rechtvaardigt de volgende conclusies: het zou een misvatting zijn om de veelheid van betekenissen die de Pietfiguur in de loop der tijd heeft verzameld tot één juiste duiding te reduceren. Dit is echter precies wat zowel tegenstanders als voorvechters van Zwarte Piet doen. Beide groepen gieten één duiding van het tamelijk fluïde, veranderlijke en ongelijksoortige betekenispotentieel van deze folklore figuur in beton, om Piet vervolgens van zijn sokkel te stoten of er juist pal voor te staan. De critici verabsoluteren de racistische en koloniale connotaties van Piet, en schuiven zijn verbintenis met schoorstenen terzijde als een excuus of dekmantel, die Nederlanders zou beletten om hun koloniale verleden onder ogen te zien. John Helsloot (2012) rept hier zelfs van ‘cultural aphasia’, een term van Ann Laura Stoler, die het onvermogen van voormalige koloniale machten om hun gewelddadige geschiedenis te erkennen aan de kaak stelt. Zwarte Piet heeft echter niet alleen betrekking op het koloniale verleden. Een keur aan bronnen toont aan dat het tot in de twintigste eeuw nog gangbaar was om Zwarte Piet puur en alleen als schoorsteenveger uit te beelden: men zou kunnen stellen dat de ‘cultural aphasia’ inzake de kapitalistische uitbuiting van (kinderen van) het proletariaat zo mogelijk nog verder gaat. De spazzacamini en Savoyaardjes zijn immers krachtiger uit het culturele geheugen gewist dan de tot slaaf gemaakten. De voorvechters van Zwarte Piet reïficeren dit personage evenzogoed door de misvatting te verspreiden dat Sinterklaas en Zwarte Piet exclusief nationaal cultureel erfgoed vormen dat onveranderd gehandhaafd moet blijven. Eerder is er sprake van uiterst veranderlijk, veelvormig, transnationaal Europees erfgoed.

Hieruit volgt dat het geheel in de lijn van de culturele traditie ligt om Zwarte Piet aan te passen aan de omstandigheden van onze hedendaagse samenleving: dit is een gangbare manier van omgaan met cultureel erfgoed die door de tijden heen is gepraktiseerd. Hierbij moet mijns inziens vooropstaan dat Sinterklaas een kinderfeest is, dat met veel overgave zowel thuis als op school wordt gevierd. Een belangrijk onderdeel van dit feest is de verkleedpartij, waarbij kinderen zich doorgaans als Pietjes verkleeden.

Historisch gezien is de vervanging van de volledig zwart geschminkte Piet door de roetveegpiet het meest voor de hand liggende alternatief. Wie Piet ook van zijn afro-pruik en page-pak wil ontdoen – en daar zijn goede redenen voor – kan eveneens terecht bij historisch volkomen verantwoorde alternatieven: waarom kinderen niet verkleeden als schoorsteenvegertjes, met *hoodies*, een garde en een touw, of als Savoyaardjes met een vilten hoed met veer, een schapenvacht en wikkels om de benen? Niet omdat dit de enige ‘juiste’ duiding van deze folkloristische figuur is, maar omdat Zwarte Piet als page of dandy ongepast is als ongereflecteerde culturele herinnering aan de slavernij. Zoals de publicaties van Rosemarie Buikema

(2004; 2009) over Saartjie Bartmann aantonen, is sociale rechtvaardigheid niet alleen een kwestie van een rechtvaardige verdeling van symbolische en materiële goederen over verschillende sociale groepen nu, maar ook van een evenwichtige en evenredige verdeling van de herinneringsruimte. Wie wordt vergeten? Wiens herdenking neemt verwrongen vormen aan die discriminatie eerder voortzetten dan aan de kaak stellen? Wie krijgt eindelijk een plekje onder de zon (of onder de aarde)?

De schoorsteenveger-Piet is heel geschikt om de economische uitbuiting van kinderen uit de onderklasse aan de orde te stellen. Het biedt leerkrachten op basisscholen een goede opstap naar een stukje arbeidsgeschiedenis dat het verdient om gedeeld te worden, al was het alleen maar omdat deze vorm van uitbuiting zich sindsdien vanuit Europa naar andere werelddelen heeft verplaatst en dus nog steeds actueel is. Tegelijkertijd kan het feestelijk karakter van de sinterklaasviering kracht bijgezet worden door kinderen in te wijden in de folklore rondom de schoorsteenveger als geluksbrenger, zoals dat met name tot uitdrukking komt in het ‘strooien’ en het uitdelen van geschenken. Deze verknoping van lief en leed lijkt onlogisch, maar folkloristische personages zijn nu eenmaal ongerijmd. En kinderen zijn in mijn ervaring wel de laatsten om daar een probleem van te maken.

Bibliografie

- Beecher Stowe, Harriet. 1998 [1852]. *Uncle Tom's Cabin, or, Life Among the Lowly*. New York, NY: Signet Classic.
- Beecher Stowe, Harriet. 1853. *De negerhut (Uncle Tom's Cabin): Een verhaal uit het slavenleven in Noord-Amerika*. Vertaald naar het Nederlands door C.M. Mensing. Haarlem: A.C. Kruseman.
- Blakely, Allison. 1993. *Blacks in the Dutch World: The Evolution of Racial Imagery in a Modern Society*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Boer, Eugenie en John Helsloot. 2009. *Het Sinterklaasboek*. Zwolle: Waanders.
- Boer-Dirks, Eugenie. 1993. “Nieuw licht op Zwarte Piet: Een kunsthistorisch antwoord op de vraag naar de herkomst van Zwarte Piet”. *Volkskundig Bulletin* 19: 1-35.
- Booij, Frits. 2008. *Op zoek naar Zwarte Piet: Een speurtocht naar de herkomst, de ontwikkeling en de betekenis van de dienaar van Sinterklaas*. Eindhoven: Stichting Nationaal Sint Nicolaas Comité.
- Buikema, Rosemarie. 2004. “De verbeeldingen van Saartjie Baartman: Van negentiende-eeuwse Europese freakshows tot eenentwintigste-eeuwse Zuid-Afrikaanse meidenrap. In: *Wandelaar onder de palmen. Opstellen over koloniale en postkoloniale literatuur. Opgedragen aan Bert Paasman*”, Michiel van Kempen, Piet Verkruijsse & Adrienne Zuiderweg (red.), 299-313. Leiden: KITLV uitgeverij.

- Buikema, Rosemarie. 2009. "The Arena of Imaginings: Sarah Baartman and the Ethics of Representation". In *Doing Gender in Media, Art and Culture*. Rosemarie Buikema en Iris van der Tuin (red.), 78-93. New York: Routledge.
- Helsloot, John. 2005. "Het feest. De strijd om Zwarte Piet". In *Veranderingen van het alledaagse 1950–2000*, Isabel Hoving, Hester Dibbits en Marlou Schrover (red.), 249-271. Den Haag: Sdu.
- Helsloot, John. 2012. "Zwarte Piet and Cultural Aphasia in the Netherlands". *Quotidian: Dutch Journal for the Study of Everyday Life* 3(1): 1-20.
- Koning, Elisabeth. 2018. "Zwarte Piet, een blackface personage. Een eeuw aan blackface vermaak in Nederland". *Tijdschrift voor geschiedenis* 131(4): 551-575.
- Rop, A.L. de 1890. *Bosch-Viooltjes*. Rotterdam: Nijgh & Van Ditmar. <https://www.delpher.nl/nl/boeken/view?coll=boeken&identificer=PRB01:000019384:00002>
- Schenkman, Jan (1850). *Sint Nikolaas en zijn knecht*. Amsterdam: J. Vlieger.
- Tang, Dirk J. en Jeanette Kok. 2015. *Ver van eigen huis en haard, de kleine Savoyaard. Een verborgen geschiedenis, opgediept uit kinderboeken en centsprenten*. Amsterdam: Uitgeverij De Buitenkant.

About the author

Lies Wesseling: hoogleraar culturele herinnering, gender en diversiteit, Universiteit Maastricht.